SEBEP VE SONUÇLARI BAKIMINDAN OLCAYTU SULTAN'IN ŞİÎLİĞİ[1]

Hanifi ŞAHİN[*]

Özet

İlhanlı Devleti, Cengiz Han'ın Torunu Hülâgû Han tarafında İran'da kurulmuş bir Moğol Devletidir. Bu devlette Gâzân Hân'a kadar dinlerin yerine Moğol geleneklerinin etkisi daha fazladır. Teküder'le başlayan İslamlaşma süreci İlhanlı toplumunda gerekli karşılığı bulmamıştır. Bunun nedenleri arasında dönemin şartları ve Ahmet Teküder'in zayıf kişiliği vardır. Gâzân Hân'la birlikte İlhanlı hayatında İslam'ın etkisi söz konusudur. Gâzân'ın toplumu oluşturan tüm unsurlarla yakın ilişki içerisinde olması, Islam mezhepleri arasında çatışmaların çıkmasını engellemiştir. Yedi yaşına kadar Budist olarak yaşayan Olcaytu, vaftiz edilerek Hristiyan olmuştur. Olcaytu son olarak İslam'ı tercih etmiştir. Olcaytu, İslam mezhepleri arasındaki tartışmalardan sonra Şiîliği mezhep olarak seçmiştir. Olcaytu'nun Şiîliği mezhep olarak seçmesi, hutbelerin ve ezanın yapısında Şiîliğin öngördüğü değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur. Bu durum, tarihte ilk defa, Şiîliği devletin remi mezhebi haline getirmiştir. Olcaytu'nun Şiîliği mezhep olarak tercih etmesinde birden çok unsurun etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle onun mezhep değişikliği sadece dini gerekçelerle izah edilmemelidir. Aksine, siyasetin de içinde olduğu, diğer başka gerekçeleri de dikkate almak gerekmektedir. Bu makale, Olcayutu'nun Şiîliğe geçiş gerekçelerini ve sonuçlarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şiîlik, Olcaytu, İlhanlılar, Allame Hilli, Ehl-i Beyt, Seyyid

SHIISM OF OLCAYTU THE SULTAN IN TERMS OF ITS REASONS AND RESULTS

Abstract

Ilkhanids is a state of the Mongol that was established by Hulagu Khan, the grandson of Genghis Khan, in Iran. Until the reign of Ghazan Khan, the Mongol traditions were influential rather than religions. The process of Islamization that began with Ahmad Tekudar, did not find enough reaction for the Ilkhanid society. The conditions of the reign and Tekudar's weak personality had been effective in this situation. The influence of Islam began in the reign of Ghazan. His close relationship with all the elements that make up society, prevented the conflict between Islamic sects. Öljeitu lived as a Buddhist until the age of seven. After that He was baptised. Later he converted to Islam. After the discussions between the

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı, Trabzon/Türkiye, hanifisahin25@hotmail.com.

Islamic sects, he chose Shiism as a sect. Oljeitu's sect situation had led to changes provided by Shi'ism in the structure of khutba (sermon) and azan. This had resulted in Shi'ism's being as the official sect of the state for the first time. There exist multiple elements about Öljaitü's Shi'sm. So, the Öljaitü's Shi'sm should not be explained only by religious reasons. This article aims to review reasons and results of Öljaitü's transition to Shi'ism.

Keywords: Shi'isim, Öljaitü, Ilkhanids, Allama al-Hillī, Ahl al-Bayt, Sayyid

Giriş

İlhanlı Devleti veya İran Moğolları, Cengiz Han'ın torunu Hülâgû tarafından imparatorluk merkezine göre batıda kurulmuş bir Moğol Devleti'dir (Cüzcânî 1964: II: 181-182; Reşîdüddîn, 1943: II, 684; Hamdullah Müstevfî, 1910: 584). Bu devletin temel hedefleri arasında, Ceyhun'dan Mısır'a kadar olan bütün toprakların kontrolünü sağlamak, fitne unsuru olan Bâtınileri/İsmailileri/Alamut'u yok etmek ve Abbasi hilafetini ortadan kaldırmak bulunmaktadır. Bu hedefler 1253 Moğol kurultayında karara bağlanmıştır (Reşîdüddîn, 1943: II, 685). Yaklaşık bir asır kadar tarih sahnesinde görülen bu devlet, siyasî, toplumsal, dinî ve kültürel açılar başta olmak üzere, birçok değişimin baş aktörü olmuştur. Siyasî alanda Abbasî devletine son vermiş, teşkilatlanması ve kurumları açısından sonraki Türk devletlerini etkilemiştir. Dinî açıdan ise iktidarda bulunan Han'ın dini tutumuna göre, dinler arasında mücadeleler yaşanmıştır. Gâzân Hân'ın iktidarıyla birlikte devletin resmi dini İslam olmuştur. Bu dönemden başlayıp Olcaytu Sultan döneminde hızlanan bir ivmeyle, dinî kaygılı mücadeleler, İslam mezhepleri arasında görülmeye başlanmıştır.

İlhanlılar döneminde dikkatleri çeken bir ayrıntı söz konusudur: Şiîlik[2] İran topraklarında ilk defa devletin resmi mezhebi olmuştur. Olcaytu Sultan (ö.1316)'ın yönetimi dönemine rastlayan bu süreç, özelde Şiîlik, genelde İslam mezhepleri tarihi için önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu nedenle Olcaytu Sultan'ın Şiîliğe geçiş gerekçeleri ve bu durumun İslam toplumlarına getirmiş olduğu sonuçlar incelenmelidir. Çünkü İran'da Şiîliğin tarihine yönelik çalışmalarda genellikle bu dönem dikkate alınmamaktadır. Hatta sonraki dönemlerde, İlhanlıların kurmuş olduğu zemini kullanarak İran topraklarında Şiîliği devletin resmî mezhebi haline getirmeye çalışan Serbedârîler (1337-1386) ve Muzaffarîler (1318-1393) dönemleri de arzu edilen oranda dikkate alınmamıştır. İran tarihinde Şiîliğin yayılması, resmi mezhep haline gelmesi, Anadolu'ya etkisi gibi başlıklar, iki buçuk asır sonra tarih sahnesinde görülen Safevîler (1501-1736) dönemiyle temellendirilmeye çalışılmaktadır. Oysa İlhanlılar döneminden başlamak üzere, İran topraklarında aşamalı olarak Şiîliğe geçişler yaşanmaya başlanmıştır (Potter, 1992: 84). Başlangıçta Sünnî iken giderek Şiîleşen tarikatların varlığı söz konusudur. Necmeddin Kübra (618/1222)'ya nispet edilen *Kübrevîyye* ile Safiyyüddîn el-Erdebilî'ye nispet edilen *Safeviyye* tarikatları, İl-

hanlı döneminin en etkili tarikatlarıdır. Bu tarikatlardaki dönüşüm; *Nurbahşiyye, Zehebiyye ve Ni'metullâhiyy*e (Uyar, Kasım 2000-2001: 85-98) gibi Kübrevîlik'in kollarındaki değişim bilinmeden Şiîliğin İran'da resmi mezhep hâline gelmesi ve oradan Anadolu'ya yansımalarını temellendirmelerin eksik kalacağı açıktır.

Olcaytu Sultan (Muhammed Hudâbende) Kimdir?

Tam adı Olcaytu b. Argun b. Hülâgû b. Cengiz Han'dır. 680/1281'de doğmuş, 716/1316'da vefat etmiştir. Doğumunun bazı manevi işaretler içerdiği ifade edilen Olcaytu'nun dinî hayatı oldukça hareketli geçmiştir (Kâşanî, 1992: 60). O, yedi yaşına kadar Budist olarak yaşamıştır. Daha sonra Hıristiyan olan annesi tarafından Nikolay adı verilerek vaftiz edilmiştir (Howorth, 1927: III, 557; Arnold, 1970: 265; Browne, 1960: 50). Annesinin vefatına kadar Hıristiyan olarak kalan Olcaytu, Müslüman eşinin teşviki ile Horasan'da Türkler arasında yaygın olan Hanefî mezhebini benimseyerek 694/1295'te Müslüman olmuştur (Reşîdüddîn, 2000: 416; Kâşanî, 1992: 131). On iki yıl Hanefî mezhebinde kaldıktan sonra 709/ 1309'da Şiî mezhebine geçmiş, son yedi yılını bu mezhepte geçirerek vefat etmiştir. İbn Kesîr ve Suyûtî, Olcaytu'nun Şiî olarak öldüğünde ittifak ederlerken, İbn Battûta onun tekrar Sünnîliğe geçtiği kanaatindedir (İbn Kesir, 1981: XIV, 56; Suyûtî, 1989: 538; İbn Battûta, 1984: I, 226).

Olcaytu Sultan, İlhanlı Devleti yöneticileri içerisinde ismi üzerinden ideolojik tartışmaların yapıldığı tek isimdir (Benâketî, 1348: 472-473). Kâşânî'ye göre *Olcaytu Buka* ve *Matmodar* adları olan Olcaytu'ya son olarak *Hârbende* (eşekçi, katırcı) ismi verilmiştir (Kâşanî, 1992: 61). Bazı kaynaklar bu ismin verilme gerekçesi olarak Moğol geleneklerini göstermektedir. Geleneğe göre önem atfedilen çocukların uzun ömürlü olmaları ve nazardan korunmaları için bebeklere doğumlarında verilen isimlerin, olumsuz anlamlar çağrıştıran yeni isimlerle değiştirilmesi gerekmektedir (Benâketî, 1348: 473; Hafız Ebrû, 1937: 7). Ancak diğer bazı kaynaklara göre ise *Hârbende* ismi, Olcaytu Sultan'a tahta oturmasından sonra verilen *Hüdâbende* (Allah'ın kulu) ismi üzerinde tahrifat sonucu oluşturulmuş bir isimdir. İsim üzerindeki bu değişiklikle Olcaytu Sultan, Sünnîler tarafından cezalandırılmıştır. Çünkü o Şiîliği mezhep olarak benimsemiş ve onu devletin resmi mezhebi haline getirmiştir (Howorth, 1927: III, 535; Aştiyânî, ts.: 308; Fehmi, 1981:215; Mansur, ts.: 476).

Rivâyetlerden anlaşıldığına göre Olcaytu'ya, *Hüdâbende* ismi, tüm mezheplerin onayı ile verilmiştir. Ama o, Şiîliği mezhep olarak benimseyince onun bu davranışı, İlhanlı hânedânı içerisinde Ahmet Tekûdar'la başlayan ve Gâzân Hân'la kurumsallaşan Sünnî İslam çizgisinden sapma olarak değerlendirilmiştir. Sünnîler, yeni lakabın toplumdaki tasavvurunu kaldırmak ve Olcaytu'yu cezalandırmak için *Hüdâbende* ismini *Hârbende* şekline dönüştürmüşlerdir.

Mezhep Değişikliği İçin Gerekçe Olarak Sunulan Rivâyetler

Olcaytu'nun mezhep değişikliği konusunda birden çok neden ileri sürülmektedir. En eski olanından başlayarak rivâyetler incelenecektir.

İlk rivâyet, İlhanlı tarihçisi Abdullah b. Ali el-Kâşânî (ö.VIII/XIV. Yüzyılın ilk yarısı)'ye aittir. Ona göre Moğol emirlerinden Sa'duddin Âvecî, bir grup Şiî âlimle birlikte, kul olma şerefini kazanmak üzere Olcaytu'ya sığınmıştır. Bunlar hep birlikte Olcaytu'ya Şiîliği telkin etmeye başlamışlar, Hz. Ali ve *Ehl-i Beyt* sevgisini anlatarak Olcaytu'nun kalbine onların sevgisini işlemişlerdir. Bu Şiî kuşatmasına, sadece Şafiî âlim Kadı'l-Kudât Nizamüddîn Abdülmelik el-Merâğî karşı durmuştur. Nizamüddîn Abdülmelik 709/1309'da vakıf işlerini yürütmek için Azerbaycan'a gittiğinde Şiîler Olcaytu'ya, Hz. Ali'nin meşhedini ziyaret etmesini tavsiye etmişlerdir. O da bu tavsiye gereği Necef'e gidip Hz. Ali'nin kabrini ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında "müjdeleyici, kurtuluşa ve felâha erdirici bir rüya" görmüştür. Sabah olunca emirlerine, nedimlerine ve yakınlarına bu rüyayı anlatmış, Şia mezhebini seçmiş, sonra şöyle bir konuşma yapmıştır: "Ey arkadaşlarım ve adamlarım! Kim bu yeni mezhep tercihimde bana muvafakat ederse ne güzel. Kim de muhalefet ederse ona bir itirazım yoktur. Fakat üzerindeki mansıbı bırakır, çeker gider." (Kâşânî, 1992: 135).

Olcaytu'nun Şiîliğe geçmesi konusunda ikinci rivâyet dönemin seyyâhı İbn Battûta (ö. 770/1368-69)'ya aittir. Ona göre Olcaytu, Allâme Hillî (ö.726/1325) ile daha Müslüman olmadan önce tanışmıştır. Müslüman olunca Allâme Hillî ona Şiîliği telkin etmiş, Şiîliğin, diğer mezheplerden üstün olduğunu anlatmıştır. Hilâfet konusunda, diğer halifelerin Hz. Peygamber'e vezaret ettiğini, ama Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in damadı ve vârisi olduğu için, Moğollarda olduğu gibi, mülkün verâset yoluyla ona intikal etmesi gerektiğini ifâde etmiştir. Yeni Müslüman olan Olcaytu, dinî meselelere tam vakıf olmadığı için Allâme Hillî'nin sözlerine kanarak, halkın zorla Şiîleştirilmesini, hutbelerin yapısının değiştirilmesi için fermanlar çıkartmıştır. Ancak Bağdat, Şîrâz, İsfahân gibi, çoğunluğu Hanbelîlerin oluşturduğu bazı Sünnî bölgelerde, buna karşı çıkılmış, hutbenin değiştirilmesi halinde hatiplerin öldürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu durum Olcaytu'ya anlatıldığında o, bu üç şehrin kâdılarının saraya çağrılmalarını, geldiklerinde de köpeklere atılmalarını emretmiştir. İlhanlı sarayına ilk olarak Şiraz kadısı Mecdüddin getirilmiştir. Köpekler Kâdı Mecdüddin'e saldırmak üzere salındığında, onun yanına gelip alçalmaya başlamışlardır. Sultan bunu duyunca sarayından yalın ayak çıkıp, Kâdı Mecdüddin'in ayaklarına kapanmıştır. Olcaytu, Râfizî mezhebinden dönüp halkın *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* mezhebinde kalmasına dair ülkesinin her tarafına emirler göndermiştir (İbn Battûta, 1984: I, 223-226).

Üçüncü rivâyet ise son dönem Şiî âlimlerinden Hânsârî (ö. 1313/1895)'ye aittir. Onun rivâyeti, Olcaytu'nun Şiîliğe geçmesine gerekçe olarak sunulan rivâyetler arasında en yaygın olanıdır. Bu rivâyete göre Olcaytu, sinirlenip karısını üç talakla boşar. Sonra pişman olur ve âlimleri toplayarak "Her konuda farklı fetvâlarınız var, bu konuda fetvânız nedir?" diye sorar. Mecliste bulunan âlimler, bu evliliğin bittiğini; ancak hülle yoluyla dönebileceğini ittifakla ifâde ederler. Bu esnada vezirlerinden birisi Olcaytu'ya, Hille'de bulunan bir Şiî âlimin (Allâme Hillî), bu boşama şeklini batıl saydığını söyler. Oradaki Sünnî âlimler Allâme Hillî ve taraftarlarının batıl fikirlere sahip olduklarını, dolayısıyla onun fetvâsına itibar edilmemesi gerektiğini ifade ederler. Ancak Olcaytu, Sünnî âlimleri susturur, bahsi geçen Şiî âlimin huzura davet edilmesini emreder. Zaten gelenek hâlini almış olan ilmî toplantı meclisi bu kez Olcaytu'nun hanımıyla yaşadığı durumu tartışmak üzere toplanır. Allâme Hillî huzura girince ayakkabılarını eline alır, selam vererek gidip Olcaytu'nun yanına oturur. Sünnî âlimler, Allâme Hillî'nin bu davranışını onun akılsızlığına ve görgüsüzlüğüne hamlederek Olcaytu'ya hitâben: "Efendim, biz size bunların akılsız insanlar olduğu söylememiş miydik?" derler. Olcaytu ise, "Sorun bakalım niye böyle davrandı?" der. Bunun üzerine Allâme Hillî ile Sünnî âlimler arasında şu tartışma geçer:

Sünnî âlimler: "Neden İlhan'a rükû şeklinde eğilip saygıda bulunmadın?" derler. Allâme Hillî: "Hz. Peygamber, hiç kimsenin huzurunda eğilmemiş, sadece selam vermiştir. Zaten Allah da "Evlere girdiğinizde Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize selam verin" (Nûr, 24/61) demektedir. Allah'tan başkasına rükû ve secde yapılamaz" der. Sünnî âlimler: "Neden Padişah'ın yanına oturdun? diye sorarlar. Allâme Hillî: "Başka boş yer yoktu" der. Sünnî âlimler: "Neden ayakkabılarını eline alıp içeri girdin? ki bu edebe aykırı bir davranıştır" diye sorarlar. Allâme Hillî: "Bazı mezhep mensuplarının, tıpkı Hz. Peygamber'in ayakkabılarını çaldıkları gibi, benim de ayakkabılarımı çalmalarından korktum" der. Sünnî ulemâ: "Nasıl olur? Hz. Peygamber döneminde mezhepler yoktu ki! Mezhepler, onun vefâtından yüz veya daha sonraki senelerde ortaya çıktı" der. Allâme Hillî Olcaytu'ya dönerek: ''Sünnî âlimlerin itiraflarını duydunuz. Mezhep imamlarının Hz. Peygamber zamanında olmadığını ifade ettiler. O halde imamların içtihatlarının kaynağı nedir? diye sorar. Bunun üzerine Olcaytu orada bulunan âlimlere: "Peygamber ve sahabe döneminde mezheplerden hiçbiri yok muydu?" diye sorar. Sünnîler: "Hayır, yoktu." derler. Allâme Hillî: "Biz mezhebimizi Ali'den, Peygamber'in canı, kardeşi, amcaoğlu ve vâsisinden; ondan sonra da evlâdından alıyoruz" der. Daha sonra Olcaytu, Allâme Hillî'den kendi durumuyla ilgili fetvâ ister. Allâme Hillî, boşama eyleminin iki âdil şâhidin huzurunda olması gerektiğini ileri sürerek geçersiz

olduğuna hükmeder. Bundan sonra Olcaytu, Şiîliğe geçer. Bütün hutbelerde *On İki İmamın* isimlerinin zikredilmesini, paraların üzerine ve mescit duvarlarına yazılmasını emreder (Hânsârî, 1972: II, 279-286).

Sonuç

Olcaytu'nun mezhep değişikliği konusunda farklı gerekçelerin ileri sürülmesi, meselenin tahlil ve tenkit süzgecinden geçirildikten sonra bir kanaat oluşturulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kâşânî'ye bakıldığında Olcaytu'nun kolay sayılabilecek bir şekilde Şiîliğe geçtiği ifâde edilebilir. Olcaytu, gördüğü bir rüya sayesinde Şiîliği mezhep olarak seçmiştir. Mezhep seçimi konusunda yönetici kadroyu serbest bırakmıştır. Ancak Şiîliğe geçmeyenlerin, idarî görevlerini bırakmalarını istemiştir. Olcaytu'yla aynı mezhepte olmanın maddi beklentisi içerisinde olanlar, Şiîliğe geçerken bu tür beklentileri olmayanlar, o zamana kadarki mezhebî konumlarını korumuşlardır. Moğolların önemli komutanlarından olan Emir Çoban (ö. 728/1327) ile İsen Kutlug, (ö.717-8/1318) mezheplerini değiştirmeleri konusunda çeşitli baskılara maruz kalsalar da Sünnî Hanefî mezhebî konumlarını korumuşlardır. Hâfız Ebrû, Şiîlerin her zaman bu iki komutandan çekindiklerini ve onların Şiî olması için çalıştıklarını ancak başarılı olamadıklarını ifâde etmektedir (Hafız Ebrû, 1937: 51).

Olcaytu'nun Şiîliğe geçişi kolay olmuş mudur? Bu durumu anlamak için Olcaytu'nun yönetimi ele almasından Şiîliği benimsediği tarihe kadarki döneme, yani 703 ile 709 yılları arasındaki olaylara bakmak gerekmektedir. Kâşânî'nin rivâyeti esas alınacak olursa bu süreçte, Olcaytu'yu Şiîliğe yaklaştıran dinî, siyasî bir zeminin olduğu görülmektedir. Bunların başında Hanefî-Şafiî mezhepleri arasındaki çatışmalar dikkatleri çekmektedir. Olcaytu yönetimi ele aldığında Hanefî âlimler onu kuşatma altına almaya çalışmışlardır. Bu durum, İslam dininin amelî mezhepleri arasında çatışmayı körüklemiştir. Dönemin anlayışına uygun olarak mezhepler, padişahların gözüne girebilmek adına, "öteki" kabul ettikleri mezheplerin kusurlarını ortaya çıkarmaktan çekinmemişlerdir. Bu nedenle, Hanefîlerle Şâfiîler arasında çatışmalar çıkmıştır (Kâşânî, 1992:131-132).

Hanefî âlimler, mezhep sürtüşmesinin kapsamında, daha önceleri uygulamada olmayan bir durum ihdas etmişler, minberlerden Yahudilere lanet etmeye başlamışlardır. Bununla ulaşılmak istenen hedef, aslen Yahudi olan Şafiî vezir Reşîdüddîn'e lanet etmektir. Hanefîler karşısında sıkıştığını hisseden Reşîdüddîn, dönemin önemli Şafiî âlimi Nizamüddîn Abdülmelik el-Merâğî ile kendi damadı Nasîruddîn Tûsî'nin oğlu Hoca Asiluddîn'i İlhanlı sarayına yerleştirmiştir. Bu sayede Hanefîlere karşı verilen mücadelede Şâfiîlerin elini kuvvetlendirmiştir (Kâşânî, 1992: 132).

Olcaytu, Sünnî ameli mezheplerin birbirleriyle çatışmasında tercihini, Şafiîlikten yana kullanmıştır. Bu durum Hanefîlerde rahatsızlığa neden olmuştur. Hanefîler bu rahatsızlıklarını 709/1309'da Olcaytu'nun yanına gelen dönemin etkili Hanefî âlimi İbn Sadr Cihan'a aktarmışlardır. Bu problemi çözeceğini belirten İbn Sadr Cihan, cuma namazından sonra, Olcaytu ve diğer İlhanlı yöneticilerinin de bulunduğu ilmî bir mecliste, İslam âlimlerinin kolayca bildiği fakat ilk bakışta yanlış anlaşılmalara müsait bir konuyu gündeme getirmiştir.[3] İbn Sadr Cihan'ın temel hedefi, Şafiîlerin siyaset kurumu üzerindeki etkisini kırmak, Olcaytu Sultan'ı, önceden olduğu gibi tekrar Hanefî mezhebi mensuplarının etkisi altına almaktır. Her iki taraf, Olcaytu'nun gözünde diğerinin itibarını yıkmak için, birlerinin açıklarını ortaya koymaya başlarlar. Hanefî ve Şafiîlerin hakarete varan tartışmalarına tanık olan Olcaytu, emirler, vezirler ve orada bulunan cemaat, şaşkınlık içinde birbirlerine bakarlar. Bu duruma sinirlenen Olcaytu meclisi terk eder. Bu esnada Kutluğ Şah Noyan, orada bulunanlara hitâben: "Nedir bizim şu yaptığımız? Cengiz Han'ın *Yasa ve Yeysünü'*nü bırakıp Arab'ın köhne dinîne girdik. Birinde kızı ile nikâhlanmak diğerinde anası ve bacısı ile zina etmek caiz olan bu iki çirkin ve rezil mezhepten değil birini, ikisini de seçmekten Tanrı'ya sığınırız. Biz Cengiz Han *Yasası*'na geri dönelim" (Kâşânî, 1992:133; Hafız Ebrû, 1937: 50; Şüşterî, 1945: II,357-358) der. Olcaytu, yaşanan bu duruma çok üzülmüştür. Kâşânî'ye göre Olcaytu, İslam'ı kabul ile inkâr arasında tereddütler yaşamış olsa da İslam'dan ayrılıp bir başka dine girmeyi uygun görmemiştir (Kâşânî, 1992:134).

Kâşânî meseleyi siyaset düzleminde ele almış, Hanefî-Şafiî çatışmasının Olcaytu'yu Şiîliğe yaklaştırdığını; İlhanlı ileri gelenlerinin baskısı, Şiî âlimlerin telkinleri ve gördüğü bir rüya sonucu Şiîliği tercih ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Kâşânî, Hanefîlerle Şâfiîler arasında tartışmalara neden olan fıkhî tartışmaların kasıtlı olarak ileri sürüldüğünün fakındadır. Bunu şu ifadesinden çıkarmak mümkündür. "Mezhep mensuplarının âdeti ve geleneği, başka inançları ve mezhepleri kınayıp eleştirmektir" (Kâşânî, 1992:131). Fakat her iki mezhep mensupları da karşılaştığı soruların ne anlama geldiğini bilmektedirler. Burada iktidara yön verme mücadelesinden galip gelmek için her iki mezhep de tartışılan ve ilk bakışta anlaşılmayan konuları ileri sürmüşlerdir.

İbn Battûta, Olcaytu'nun Şiîliğini doğrudan Allâme Hilli'ye bağlamaktadır. Kâşânî, Olcaytu'nun Sünnî Hanefî olarak Müslüman olduğunu ifade ederken (Kâşânî, 1992:131), İbn Battuta Olcaytu'nun Allâme Hillî ile Müslüman olmadan önce tanıştığını, onun etkisiyle daha başından itibaren Şiîlik formatında Müslüman olduğunu; ancak vefâtına yakın Rafızîlikten döndüğünü ifade etmektedir (İbn Battûta, 1405: I, 226).

Hansârî ise Olcaytu'nun Şiîliğe geçişini üç talakın kullanılması durumunda ortaya çıkan fıkhî problemin sonuca bağlamaktadır. Oysa ilgili rivâyet, Olcaytu'yla çağdaş olan kaynaklarda yer almamaktadır. Şiî âlim Hânsârî, bu konuda kaynak da belirtmemektedir. Ancak diğer bazı Şiî kaynaklar, üç talak rivâyetine kaynak olarak Hâfız Ebrû (ö. 833/ 1430)' yu göstermektedirler (Amilî, 2006:184). Ancak Hâfız Ebrû, Timurlular (1370-1507) dönemi tarihçisidir. Bu eserde Olcaytu'nun hanımını boşamasıyla ilgili bir durum yer almamaktadır. Ayrıca Hafız Ebrû'nun İlhanlı tarihi konusundaki en önemli kaynağı, İlhanlı dönemi tarihçisi Kâşânî'dir. Kâşânî'de Olcaytu'nun Şiîliğe geçişi üç talakın kullanılmasına değil, bir rüyaya bağlanmıştır.

Hansârî'nin sunumuna bakıldığında Olcaytu, çözüm bekleyen bir müsteftî (fetva isteyen) konumundadır. Dolayısıyla Olcaytu, bu sıkıntıda önünü açan fetvâya ve fetvâ sahibine itibar etmiştir. Ancak burada Olcaytu'nun neden Hanbelî mezhebini seçmediği sorusu akla gelmektedir. Çünkü bu dönemde Allâme Hillî (ö. 716/1316)'nin çağdaşı olan ve İlhanlı sarayınca bilinen İbn Teymiyye (ö. 728/1328)'nin Olcaytu'nun sıkıntısını çözecek çok daha pratik ve bir fetvâsı vardır. İbn Teymiyye, bir anda/tek celsede verilen üç talakı/boşama işlemini, tek talak/boşama saymıştır (İbn Teymiyye,1998, XXXIII: 13). Bu fetvâya göre nikâh akdinde tarafları bir birine bağlayan üç manevî bağdan sadece birisi düşmüştür. Evlilik ilişkisi, geride kalan iki bağla devam eder. O halde diyebiliriz ki, Olcaytu'nun Şiîliğe geçmesini sırf eşinden ayrılmamak için mezhepler arasındaki ihtilaflardan "kendisini kurtaracak" fetvaya- ki burada özellikle Şia mezhebi işaret edilmektedir- bağlamak ikna edici görünmemektedir.

İbn Battûta ile Hansârî'nin rivayetlerinde, Şiî düşüncesine varoluşsal ölçekte katkı sağlayan *imam, vasî* gibi kavramlara atıflar söz konusudur. Her iki rivâyetin ortak noktaları şunlardır: Hz. Ali dışındaki halîfelerin, hakları olmadığı halde görev almış olmaları, onları gerçek anlamda halîfe yapmamıştır. Onlar Hz. Peygamber'in sadece veziridirler. Gerçek otoriteye sahip değildirler. Hz. Peygamber'in otoritesine sahibi olmak için, Moğol iktidar algısında olduğu gibi, kan bağı olması gerekir. Bu da yalnızca Hz. Ali' de vardır. O halde Hz. Ali, diğer halifelerden farklı olarak hem ontolojik hem de teolojik zemine sahiptir. Ayrıca Hansârî, Şiîlerin ve Sünnîlerin bilgi kaynaklarını da sorgulamaktadır. Sünnîlerin bilgi kaynakları içtihada; Şiîlerin bilgi kaynağı ise rivayet zincirine dayalıdır. Sünni bilgi kaynağı her an hata ile karşı karşıya iken, Şiî bilgi kaynağı Hz. Ali ve onun çocukları vasıtasıyla *masum imamlar* tarafından doğrudan Hz. Peygamberden alınmaktadır. Böylece Şia düşüncesinde bilgi, kutsala referansla temellendirilmektedir.

Olcaytu'nun Mezhep Değişikliğinin Sonuçları

Olcaytu'nun Şiîliği mezhep olarak seçmesi, birçok açıdan değişikliğe neden olmuştur. Öncelikle Şiîlik tarihte ilk defa resmî mezhep hüviyeti kazanmıştır. Bu ayrıntı önemlidir; çünkü Şiîlik, İlhanlıların hâkim olduğu bu topraklarda daha önce Büveyhîlerle birlikte en etkili dönemlerinden birini yaşamış olmasına rağmen, çeşitli nedenlerle resmi mezhep olamamıştı (Nedenler için bk, Güner, 1999: 26-44; Bozkuş, 2003: 107-117).

Olcaytu'nun Şiîliği siyasî alanda başta Şafiî vezir Reşîdüddîn'in olmak üzere, Sünnîlerin siyasetteki ağırlığını azaltmış, Sünnî yöneticilerin sorgulanamaz yetki alanlarını daraltmıştır.

Dinî alanda başta camilerde olmak üzere, topluma ve kurumlara yansıyan bazı değişiklikler olmuştur. Buna göre 709/1310'da hutbelerden Hz. Ali dışındaki halîfelerin isimleri kaldırılmıştır. Yerine Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve on iki imamın isimleri okunmaya başlanmış, bu isimler paraların üstüne kazınmıştır. Bütün İran'da ve Şiîlerin hâkim olduğu şehirlerde ezana "Hayye alâ Hayri'l-Amel" ibaresi eklenmiştir (Kâşânî, 1992:135-36).

Ali evlâdı (Alevîler)[4] açısından Olcaytu'nun mezhep değişikliği, beraberinde değişimi getirmiştir. Çünkü Olcaytu'nun Şiî olmasında katkısı olan Seyyid Tacüddin Âvecî, İlhanlı yönetimi altındaki bütün topraklarda yaşayan Seyyidlerin *nakîbi* olarak tayin edilmiştir (Kâşânî, 1992:166; Şahin, 2009: 96-98).

Mezhep değişikliği, Olcaytu döneminde Şiî değerlerinin toplumda rahatlıkla dolaşıp kabul görmesini sağlamıştır. Şiîlerin siyasetteki rollerinin artması, çoğunluğu teşkil eden ve iktidar tecrübesinin ellerinden kayıp Şiîlere geçtiğine tanıklık eden Sünnîlerde rahatsızlıklara neden olmuştur. Sünnîler, hutbelerde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın isimlerinin kaldırılmasına üzülmüşlerdir (İbn Kesîr, 1981: XIV, 77; Suyûtî, 1989: 538). Nitekim hutbelerdeki yeni emri uygulamak zorunda olan Bâbülezec bölgesi hâtibi, hutbeyi okuduğu esnada dört halîfenin isimlerine geldiğinde, hem kendisi hem de cemaat hıçkırarak ağlamışlardır (İbn Kesîr, 1981: XIV, 56).

Olcaytu dönemi Sünnîleri, siyasette ve diğer alanlarda Şiîlerin, kendilerine egemen olmalarını hazmedememişlerdir. Tepki amacıyla Olcaytu'nun Şiîliğini resmen açıkladığı sene (709/1309) hacca gitmemişlerdir (İbn Kesîr, 1981: XIV, 56). Sünnîlerin Olcaytu'ya tepkili olmalarının diğer bir nedeni de, onun Şiîliğe geçmesinden sonra, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in kabirlerini yıkmak için üç bin

askerîni Medine'ye gönderme kararının duyulmasıdır (Eflâkî,1986:II,264). İbn Tağriberdî'ye göre bu amacından dolayı Allah Olcaytu'yu helâk etmiştir (İbn Tağriberdî, ts.: IX, 239).

Anadolu'da Olcaytu'nun mezhep değişikliği sonrası izlediği politikaların yansımaları farklı olmuştur. Bu dönemde uygulanan politikalar sonucu, halk camilere gitmemiş; imamlar ve din adamlarına değer verilmez olmuştur (Turan, 1988: 59). Hatta Mevlânâ'nın oğlu ve üçüncü Mevlevî postnişini Sultan Veled (712/1312)'e Olcaytu'yu Şiîlerin kandırdığı, onun Râfizî olduğu, sahabeye sövdüğü, Hz. Peygamber'in kabrinin yanında Ebu Bekir ve Ömer'in kabirlerini sökmek için adam gönderdiği, hutbenin yapısında değişiklikler yaparak halifelerin isimlerini kaldırdığı anlatılınca o, heyecana gelmiş, canı sıkılmış, orada bulunanlar ağlamış ve halk feryat etmiştir. Kendisinden sonraki postnişini olan Ulu Arif Çelebi (ö.719/1319)'yi "Olcaytu'ya nasihat etmesi, onu Şiîlerin ve Râfızîlerin mezhebinden men etmesi için Sultaniye'ye gönderme kararı almıştır. Vefât ederken de: "Arif, Hârbende Han'ı ihmâl etme!" diyerek, vefât etse bile bu görevi yapmasını istemiştir. Arif Çelebi de 715'te yola çıkmış, ancak yolda iken Olcaytu'nun vefat haberi kendisine ulaşmıştır (Eflâkî,1986:II, 265).

Olcaytu'nun Şiîliği benimsemesi, Moğol eyaleti konumunda olan Anadolu'da, Sünnî olmayan köylü ve göçebeler arasında sevinçle karşılanmıştır. Şiîliğin bir sonucu olarak Anadolu'da Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın adlarının anılması yasaklanmıştır. Anadolu Türklerinin Olcaytu'nun, Hârbende ismi de dâhil olmak üzere, Moğollara mahsus isimleri kullandıkları gibi, Türkmenler ve Moğollar arasında bir kaynaşmanın başlamasına da vesile olmuştur (Sümer,1999: 9-10).

Olcaytu'nun mezhep değişikliği sonrası ülkede uyulmasını istediği yeni uygulamalar, toplumun her kesiminde aynı kabulü görmemiştir. Kaynakların bir kısmı bu emirlerin, Kazvîn'in dışında bütün İran'da uygulandığını (Hafız Ebrû, 1937: 52), bir kısmı da her yerde uygulanmadığını ifâde etmektedir (İbn Battûta, 1405: I, 223-226). Bu nedenle Şiîler, İlhanlı yönetimine yeni uygulamaların toplumda yerleşebilmesi için Sünnîlere baskı yapılmasını teklif etmişlerdir. Şiîliğin tüm ülkede yayılması için fermanlar yayınlanmış, insanlar Şiîliği kabul etmeleri konusunda çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Bu baskılar, ülkede toplumsal kargaşaya neden olmuş, Sünnîler yönetime küstürülmüştür. Olcaytu döneminde Sünnî halk, İlhanlı yöneticileri ile üstünlüğü ele geçiren Şiîler arasında sıkışıp kalmıştır (Ca'feriyan, 1420: 481-482).

Sonuç

İlhanlılar döneminde siyaset-din ilişkilerinde, birçok dini ve mezhebi grup, iktidara yön verme gayreti içinde olmuştur. Grupların verdiği mücadele beraberinde toplum katmanlarının birbirlerini suçlayan, ötekileştiren bir eğilimi ve siyaset

dilini getirmiştir. Gâzân Hân'ın Islamiyet'i resmî din olarak ilanından sonra İslam mezhepleri arasında siyaset kurumunu yönlendirmek için mücadeleler yaşanmıştır. Mezhep çatışmaları, Şiîlerin *takıyyeyi* bırakıp aktif siyasete girmelerini sağlamıştır.

Olcaytu'nun Şiîliği tercih gerekçesi olarak birden çok rivâyetin olması, bu konunun objektif ölçülerle ve bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle Sünnî-amelî mezhepler arasındaki tartışmalardan hareketle bir hükümdarın mezhep değişikliğini temellendirmek, parçacı bir yaklaşım olacaktır. Bunun yerine konjonktüre bağlı faktörlerin, İslam toplumunun ve dönemdeki tarikatların geçirmiş olduğu değişimleri de dikkate almak daha isabetli görünmektedir.

İlhanlıların yıkılmasından sonra bölgede olaşan siyasî durum, bu bölgede Şiî kökenli bazı tasavvufî hareketlerin yaygın hale gelmesine neden olmuştur. VII/XIII. yüzyıldan IX/XV. yüzyıla kadar İran'da Safevîlerin yanı sıra, tasavvufla Şiîliğin iç içe girdiği diğer bazı hareketler de Şiîliğin İran topraklarında tutunmasına katkı sağlamıştır. Mar'aşîler, Serbedârîler, Muşa'şa'iyye hareketi ile Hurûfîlik hareketi, İlhanlı sonrası İran topraklarında Şiîliğin tutunmasında çok önemli unsurlardır. Bu nedenle her bir ayrıntının incelenmesi ve bunların Anadolu'ya yansımalarının tespit edilmesi gerekir.

İlhanlıların Şiîliği benimsemeleri, Memlüklere karşı alternatif bir İslamî yönetim biçimi oluşturma çabası gibi siyasal bir probleme işaret etmektedir. Şiîlik, Moğol ailesinin yönetimlerindeki ontolojik problemi aşmaya yönelik yardımcı bir unsur olarak görev yapmıştır. Yaşanılan siyasî ve toplumsal süreçler, İlhanlıları Şiîlikten yana tavır almaya sevk etmiştir. İlhanlıların Şiîliği kabul etmesi, Memlüklerin İslam dünyasında tek Müslüman otorite olduğu iddiasını ortadan kaldırmıştır. Şiîleşen İlhanlılar, diğer Sünnî yönetimlerin savunduğu tüm projelerin meşrûiyetini ve Sünnî hilâfet çizgisini sorgulayabilecek konuma ulaşmıştır. İlhanlılar *Ehl-i Beyt'in* haklarını, *velâyet* ve diğer geleneksel Şiî söylemlerini rahatlıkla savunabilir bir dinî, mezhebî zemine kavuşmuşlardır.

Sonnotlar

1 Bu makale, *İlhanlılar Döneminde Şiîlik*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010) adlı doktora tezimin bir bölümünün genişletilmiş halidir.

2 Terim olarak Şiîlik; Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beyti'ni halifelik için en layık kişi olarak gören ve onu "meşru" halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adıdır. Bu düşünceleri savunanlar kaynaklarda "Şia, İmâmiyye, Ca'feriyye, On İki İmam Şiîliği (İsnâ Aşeriyye) gibi isimlerle yer almaktadır (Fığlalı, 16-19). Biz bu makalede ilk isimlendirme olduğu için ve siyasi yönü daha çok ön plana çıktığı için Şia kavramını tercih ettik.

[3] Tartışmaya konu olan soru şudur: Hanefî âlimi İbn Sadr Cihan Şafiî âlimi Nizamüddîn'e, "Şafiî mezhebine göre kişi, kendi kızıyla evlenebilir mi" diye sorar? Nizamüddîn cevap olarak, Şafiî mezhebindeki bu durumun, Hanefî mezhebindeki "anne ve kızın aynı nikâhta toplanması" konusuna benzediğini söyler. Tartışma konusu olan durumun özeti şudur: Şafiî mezhebine göre, evlilik kurumunun beraberinde getirdiği tarafların diğer akrabalarla evlenme yasağının oluşabilmesi için karı-koca arasında sahih nikâhla birliktelik şarttır. Nikâhsız ilişkiyle musâharat kurulamaz (er-Remlî, 1984: VI, 177). Dolayısıyla, bir erkeğin, nikâh olmadan ilişkiye girdiği kadının hem anasıyla hem de ondan olan kendi kızıyla evlenmesinde bir sakınca yoktur (eş-Şirbînî, 1998: III, 232); Çünkü evliliğin yasaklanabilmesi için gerekli dinî süreç– ki sahih nikâh şarttır- gerçekleşmemiştir. Şartlarına uygun olmadan yapılan birleşmelerden doğan kız çocuğu, kişinin kendi kızı olsa da, "yabancı" kabul edilmiştir. (Şirbînî, 1998: III, 232). Ancak burada ifade edilmelidir ki, bu yaklaşımın fıkıhta bir dayanağı olsa da pratikte uygulandığı bilinmemektedir. Zaten Şafiî fakihlerinden bu konuda farklı düşünenler de vardır. Yani bu mesele, Şafiî fıkhında ittifak edilmiş bir durum değildir. Hanefîlerin bu meseleyi gündeme getirmeleri, tamamen siyasidir.

Şafiîlerin Hanefîleri suçladığı mesele de ilk bakışta yanlış anlaşılmaya müsait bir konudur. Hanefî mezhebine göre bir erkek, bilerek, iki kız kardeşi veya anne ile kızını, daha kapsamlı bir ifadeyle "biri erkek diğeri kadın olarak düşünüldüğünde, birbirleriyle evlenmeleri mümkün olmayan iki akrabanın aynı erkeğin nikâhında toplanması" caiz değildir. (Kâsânî, 1997: II, 414). Bir erkeğin nikâhında olan iki kadının akrabalık bağının bilinmesi halinde, nikâh derhal fasit olur (Kâsânî, 1997: II, 415)

[4] İlhanlı dönemi kaynaklarında, Hz. Peygamber'in ailesini tanımlamak üzere kullanılan bazı kavramlar vardır. Bunlar: *Alevi, Talibi, Seyyid, Ehl-i Beyt ve Şia* terimleridir. Bunlar içerisinde sadece 'Şiilik' kavramında mezhep temsili vardır. Diğerlerinde nesep düzlemi söz konusudur (bkz. Reşiduddin 1943: 948-949; Kâşânî, 1992: 126).

Kaynakça

AMİLÎ, A. Kevrânî. (2006). *Keyfe Redde'ş-Şiatu Gazve'l-Moğul,* Kum.

Arnold Thomas W. (1970). *ed-Da've ile'l-İslam Bahs fî Târîhi Neşri'l-Akâideti'l-İslamî,* Arapça'ya çev. H. İbrahim Hasan, Kahire.

AŞTİYANÎ, Abbas İkbal. (ts). *Târih-i Mufassal-i İrân: ez Sadr ı İslam tâ İnkiraz-ı Kâçariyye,* Tehran: Kütübhâne-i Hayyâm.

BENÂKETÎ, Ebu Süleyman Fahruddîn Dâvud. (1348/1930). *Ravzatü Üli'l- Elbâb fi M'arifeti't- Tevârih ve'l- Ensâb,* nşr, Ca'fer Şiar, Tahran.

BOZKUŞ, Metin (2003). *Büveyhîler ve Şiîlik,* Sivas.

BROWNE, E. Granwille (1960). *Ez Sa'di ta Câmi: Tarih-i Edebi İran'Asr-ı İstila-yı Moğol ve Tatar*, çev. Ali Asgar Hikmet, Tahran: Çaphane-i Dânişgâh.

CA'FERİYAN, Resûl. (1420). *eş-Şîa fî İran: Dirâsatun Târihiyye Mine'l-Bidâye Hatte'l-Karni't-Tâsi'el-Hicrî,* Arapçaya çev. Ali Haşim el-Esedi, Meşhed.

CÜZCÂNİ, Ebû Amr Minhâceddin Osman b. Sirâceddin Muhammed. (1964). *Tabâkat-ı Nâsırî,* nşr. Abdulhay Habibi, Kabil.

EFLAKÎ, Şemseddin Ahmed .(1986). *Ariflerin Menkîbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Ankara.

EMİN, Muhsin. (1983). *A'yânü'ş-Şî'a*, nşr. Hasan el-Emin, Beyrut: Dârü't-Ta'aruf.

GÜNER, Ahmet. (1999). *Büveyhîlerin Şiî-Sünnî Siyaseti*, İzmir.

FIĞLALI, Ethem Rûhi. (2008).*İmâmiyye Şîası*, , Ağaç Yayınları, İstanbul.

HAFIZ EBRÛ. (1937). *Zübdetü't-Tevârîh (Zeyl-ü Cûmii't-Tevârih-i Reşidî)*, nşr. Hanbâbâ Beyânî, Tahran: Şirketi Tezâmün-i İlmî.

HAMDULLAH MÜSTEVFÎ, Ebû Bekir b. Ahmed b. Nâsır (1910), *Târih-i Güzîde*, nşr. Edward Brown, London.

HÂNSÂRÎ, Muhammed Bakır b. Zeynelabidin b. Cafer el-Musevî (1972). *Ravzâtü'l- Cennât fî Ahvâli'l- Ulemâ ve's- Sâdât*, Tahran.

HOWORTH, Henry (1927). *History of the Mongols: from the 9th to the 19th Century*, London.

İBN BATTÛTA, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Levâtî. (1405/1984), Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garîbi'l-Emsâr ve-A'câibi'l- Esfâr.: Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer. (1981), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut.

İBN RÜŞD, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtûbî. (2004). *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid*,: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İBN TAĞRİBERDÎ, Cemâluddin Ebi'l Hasan Yusuf el-Atâbegi (ts). *en-Nucûmü'z- Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, Mısır.

İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhali. (1998). *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, Dâru'l-Vefâ. Riyad.

İBRAHİM Fuad (1998). *el-Fakih ve'd-Devle: Tadavvuru'l-Fikhi's-Siyâsiyyi eş-Şi'îyyi*, Beyrut: Dârül Kenzü'l-Edebiyye.

KÂŞÂNÎ, Abdullah b. Ali b. Muhammed. (1992). *Tarih-i Olcaytu*, çev. Derya Örs, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KÂSÂNÎ, Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed.(1997) *Bedâ'iu's-Sanâ'î fî Tertîbi'ş-Şerâ'i*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l- İlmiye.

MANSUR, Muhammed Alauddin. (ts) *Târih-u İran ba'de'l-İslam min Bidâyeti'd-Devleti't-Tâhiriyye Hatta Nihayeti'd-Devleti'l-Kaçariyye*, Kahire.

POTTER, Lawrence Goddar., (1992). *The Kart Dynasty of Herat: Religion and Politics in Medieval Iran*, Yayımlanmamış Doktora Tezi,: Columbia Üniversitesi, USA.

REMLÎ, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî.(1984), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*,Dârü'l-Fikr, Beyrut.

REŞÎDÜDDÎN, (2000). *Tarih-i Gâzân Hân*, Arapçaya çev. Fuat Abdulm'ûti es-Sayyâd, Kahire.

REŞÎDÜDDÎN, Fazl b. Ebi'l-Hayr Fazlullah-i Hemedânî.(1943). *Câmi'ü't-Tevârîh*, nşr. Behmen Kerîmî, Tahran.

SPULER, Bertold, (1987). İran Moğolları: *Siyaset İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350,* çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara.

SUYUTÎî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (1989). *Târihü'l-Hulefâ*, Beyrut.

SÜMER, Faruk (1999). *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü,* TTK, Ankara.

ŞAHİN, Hanifi. (2009). "Ehl-i Beyt Siyaset İlişkisi (İlhanlılar Dönemi)", *Ekev Akademi Dergisi*, 13 (41): 91-103

ŞİRBÎNÎ, Şemseddin el-Hatîb Muhammed b. Ahmed el-Kâhirî (1998), *Müğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifet-i Meâni'l-Elfâzi'l-Minhâc,* Beyrut: Dâru'l-Marife.

ŞÜŞTERÎ, Kadı Nurullah (1945). *Mecâlisü'l-Mü'minîn,* Kitâbfuruş-i İslamiyye, Tahran.

TURAN, Osman (1988). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar*, , TTK, Ankara.

TÜNÜKABÛNÎ, M. Muhammed. (1396). *Kısasü'l-'Ulemâ*, Tahran.

UYAR, Mazlum. (2000-2001), "Safevîler Öncesi İran'da Tasavvuf ve Safevî Devletinin Ortaya Çıkışı", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2 (7-8): 85-98.